

Л.О. Гуцайлюк (Тернопільський національний економічний університет, Україна)

ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИЗИКІВ В ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З РІЗНИМИ ДЕБІТОРАМИ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ*

У статті розкрито сутність дебіторської заборгованості, висвітлено її види та порядок ведення бухгалтерського обліку. Охарактеризовано ризики у діючій системі обліку дебіторської заборгованості, визначено шляхи вдосконалення обліку дебіторської заборгованості.

Ключові слова: дебітори, дебіторська заборгованість, бюджетна установа, ризики, бухгалтерський облік, розрахунки в порядку планових платежів, розрахунки з різними дебіторами.

Табл. 1. Літ. 14.

Л.О. Гуцайлюк (Тернопольской национальной экономической университет, Украина)

ІДЕНТИФІКАЦІЯ РИСКОВ В УЧЕТЕ РАСЧЕТОВ С РАЗНЫМИ ДЕБИТОРАМИ В БЮДЖЕТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

В статье раскрыта сущность дебиторской задолженности, освещены ее виды и порядок ведения бухгалтерского учета. Дана характеристика рисков, которые имеют место в системе учета дебиторской задолженности, намечены пути совершенствования учета дебиторской задолженности.

Ключевые слова: дебиторы, дебиторская задолженность, бюджетное учреждение, риски, бухгалтерский учет, расчеты в порядке плановых платежей, расчеты с разными дебиторами.

L.O. Gutsayliuk (Ternopil National Economic University, Ukraine) DETERMINING RISKS IN VARIOUS DEBTORS ACCOUNTING AT PUBLIC INSTITUTIONS

The article reveals the essence of accounts receivable and describes its kinds and the order of their record-keeping. The risks are described, related to the accounts receivable system, and the ways to improve the accounting of receivables are outlined.

Keywords: debtors; accounts receivable; public institution; risks; accounting; settling the order of planned payments; settling payments with various debtors.

Постановка проблеми. Взаємовідносини, які виникають у бюджетних установах з іншими підприємствами, організаціями й особами в результаті здійснення фінансово-господарської діяльності, пов'язані з різними видами розрахунків, що, у свою чергу, обумовлює виникнення як дебіторської, так і кредиторської заборгованості. І.Д. Ватуля та інші автори наголошують на тому, що поділ установ, організацій та підприємств на дебіторів і кредиторів переважно умовний і визначається бюджетною установою самостійно, виходячи зі змісту першої операції або дебетового чи кредитового сальдо [11, 70].

* статтю підготовлено на основі доповіді на V Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми економіки 2011» (9 грудня 2011 р., Національна академія управління, м. Київ).

В умовах ринкового середовища бюджетна установа, відповідно до чинних нормативно-правових актів, не повинна мати ніяких боргових зобов'язань. Однак трапляються випадки утворення дебіторської заборгованості. Ця заборгованість виникає у зв'язку з тим, що бюджетна установа перераховує чи/або видає гроші авансом.

При виникненні будь-якого виду заборгованості часто виникають ризики, які обумовлені обставинами, що склалися при проведенні взаємних розрахунків між обома сторонами. З метою успішного ведення статутної діяльності і недопущення ризиків необхідно мати повну і всесторонню інформацію, яку отримують за допомогою даних бухгалтерського обліку. Тому передусім необхідно налагодити систему облікової політики стану дебіторської заборгованості, щоб можна було оперативного усувати всі негативні явища, які виникають при цьому, й уникати ризиків.

Аналіз останніх публікацій. Питаннями обліку дебіторської заборгованості в бюджетних установах займаються такі вчені, як Ф.Ф. Бутинець [7], І.Д. Ватуля [11], М.І. Ватуля [11], О.А. Заїнчковський [12], В.І. Лемішовський [8], А.В. Шегда [14] та інші. Вивчення праць згаданих науковців дало змогу зрозуміти зміст дебіторської заборгованості, порядок ведення її обліку, а також виявити низку проблем, які існують сьогодні у статутній діяльності бюджетних установ при проведенні розрахунків з різними дебіторами.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Відсутність налагодженої системи обліку, що регулюється низкою нормативно-правових актів, створює умови для виникнення ризиків, що негативно впливає на результати роботи бюджетних установ. Згадані питання розглядаються дослідниками лише в загальному теоретичному плані без виділення існуючих проблем та їх вирішення, що й обумовило актуальність обраного дослідження.

Мета дослідження. Розкрити сутність і види дебіторської заборгованості, показати її недоліки й упущення, характерні для діючої практики ведення бухгалтерського обліку, що обумовлено недосконалою нормативно-правовою базою, та внести пропозиції щодо їх усунення, враховуючи при цьому специфіку діяльності окремих бюджетних установ.

Основні результати дослідження. Питання заборгованості бюджетних установ на сучасному етапі розвитку ринкових відносин потребує особливої уваги [9]. Досліджуючи історичні аспекти сутності дебіторів і кредиторів, О.А. Заїнчковський зазначає, що поняття «дебітори» й «кредитори» має досить давнє історичне коріння. У бухгалтерському обліку вони були формалізовані у середині XVIII ст. італійцем П.П. Скалі у вигляді розрахунків кореспондентів (дебіторів і кредиторів) [12, 213].

У фінансовому словнику підкреслюється, що дебітор – юридична або фізична особа, що має документально зафіксовану в бухгалтерських відомостях фінансову заборгованість певному підприємству, організації чи установі. Дебіторами можуть бути юридичні особи, які не оплатили вартості поставлених їм товарів, виконаних робіт чи наданих послуг або не сплатили за отриманими авансами чи векселями, а також громадяни, які не розрахувались за отримані позики, аванси на відрядження чи інші потреби або є боржниками за недостачами та розтратами [10, 118].

Заборгованість дебіторська визначається як сума заборгованості підприємству (організації) від юридичних або фізичних осіб (дебіторів). Виникає внаслідок господарських стосунків між ними [10, 170].

Основні поняття, методологію обліку та порядок висвітлення інформації про дебіторську заборгованість у фінансовій звітності регулює Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [4].

Ф.Ф. Бутинець зазначає, що, згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», національні стандарти бухгалтерського обліку не повинні суперечити міжнародним. Але, на відміну від українських П(С)БО, МСФЗ не передбачають єдиного стандарту, що регулює порядок обліку й відображення у звітності дебіторської заборгованості [7, 160].

Незважаючи на те, що дія стандартів на бюджетні установи не розповсюджується, необхідно при запровадженні національних стандартів у практику бухгалтерського обліку бюджетних установ розробити єдиний стандарт, який би врахував упущення, характерні для міжнародних стандартів.

Сьогодні порядок обліку дебіторської заборгованості у бюджетних установах регулюється низкою нормативних актів. Одним з них є Інструкція з обліку коштів, розрахунків та інших активів бюджетних установ, затверджена наказом Державного казначейства України від 26.12.2003 №242 (далі – Інструкція №242) [5]. Ця Інструкція №242 передбачає єдині вимоги до порядку ведення бюджетними установами бухгалтерського обліку руху коштів у касі, на рахунках в установах банків або в органах Державного казначейства, розрахунків з дебіторами та інших активів. У ній зазначено, що дебіторська заборгованість – фінансовий актив установи, що виникає внаслідок договірних відносин між двома юридичними особами, серед яких одна, що є власником активу, після настання відповідних умов угоди має право на отримання платежів, товарів, робіт і послуг.

Прострочена дебіторська заборгованість – це заборгованість, що виникає на 30-й день після закінчення терміну обов'язкового платежу згідно з укладеними договорами, або якщо дата платежу не визначена після виписування рахунка на оплату.

Дебіторська заборгованість, строк позовної давності якої минув, – дебіторська заборгованість, що обліковується після закінчення терміну позовної давності.

Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість, щодо якої є впевненість про неповернення її боржником або за якою строк позовної давності минув [5].

В.І. Лемішовський підкреслює, що до розрахунків із дебіторами установи належать розрахунки науково-дослідних установ, навчальних закладів професійно-технічної освіти, виробничих майстерень і підсобних господарств з покупцями та замовниками за:

- реалізовані матеріальні цінності, товари, виконані роботи та надані послуги, які здійснені установою до надходження від покупців і замовників оплати за них;

- перераховані авансові платежі та попередня оплата, які сплатила установа за товари, роботи й послуги, що будуть отримані нею у майбутньому (якщо

такі розрахунки передбачені чинним законодавством України та умовами договору) [8, 392].

Облік дебіторської заборгованості в бюджетних установах ведеться за рахунками 34 «Короткострокові векселі одержані», 35 «Розрахунки з покупцями та замовниками», 36 «Розрахунки з різними дебіторами».

Для обліку найбільш типових видів розрахунків з різними дебіторами Планом рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ [6] передбачено рахунок 36 «Розрахунки з різними дебіторами» (табл. 1).

Таблиця 1. Характеристика субрахунків до рахунку 36 «Розрахунки з різними дебіторами»*

№	Код субрахунку та його назва	Характеристика субрахунку
1.	361 Розрахунки в порядку планових платежів	Обліковуються розрахунки з постачальниками в порядку планових платежів, коли умовами угоди передбачена сплата не за окремими операціями, а шляхом періодичного перерахування в певні строки і в установленні розмірах.
2.	362 Розрахунки з підзвітними особами	Обліковуються розрахунки з працівниками установи за виданим аванс на господарські видатки або видатки на відрядження.
3.	363 Розрахунки з відшкодування завданих збитків	Обліковуються суми вистая і крадіжок коштів та матеріальних цінностей, суми збитків за посування матеріальних цінностей, віднесені на рахунок винних осіб, та інші суми, що підлягають утриманню в установленому порядку.
4.	363 Розрахунки з іншими дебіторами	Обліковуються розрахунки з іншими дебіторами установи.

* складено за даними [6].

У діючій практиці проведення розрахунків між суб'єктами господарювання одночасне виконання сторонами зустрічних зобов'язань за умовами договорів відбувається дуже рідко, що, у свою чергу, призводить до виникнення заборгованості. Проведення попередньої оплати і є однією з причин виникнення дебіторської заборгованості.

Під попередньою оплатою розуміють оплату товарів (робіт і послуг), готових до відвантаження (надання) установи після отримання платежу, відповідно до чинного законодавства.

Авансові платежі – це грошова сума, яку перераховують згідно з укладеним договором наперед у рахунок майбутніх розрахунків за товари (роботи, послуги), які мають бути отримані (виконані, надані).

В умовах ринкових відносин розрахунки, які виникають між юридичними і фізичними особами за товари, роботи та послуги, здійснюються після їх отримання. Попередня оплата здійснюється відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 09.10.2006 №1404 «Питання попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» (далі – Постанова №1404) [1]. Згідно із цією постановою, у договорах про закупівлю товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти замовники можуть передбачати, відповідно до належним чином оформленого рішення головного розпорядника бюджетних коштів, попередню оплату лише у разі визначених термінів і товарно-матеріальних цінностей.

Слід відзначити і те, що до Постанови №1404 періодично вносилися зміни [1]. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 №804 «Про вне-

сення змін до деяких постанов» внесено зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 09.10.2006 №1404 «Питання попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» (далі – Постанова №804), в якій передбачена попередня оплата на придбання лікарських засобів і виробів медичного призначення на строк не більше одного місяця [2]. При цьому Постановою №804 не передбачена попередня оплата продуктів харчування, що вкрай негативно впливає на статутну діяльність дитячих дошкільних закладів, закладів охорони здоров'я тощо, адже молочнокислу продукцію та хлібобулочні вироби такі установи використовують щоденно. Тому найбільш ефективною формою розрахунків при цьому будуть розрахунки в порядку планових платежів, при якій чітко відпрацьована схема розрахунків. Ці розрахунки застосовують при рівновеликих і планових поставках матеріальних цінностей, наперед обумовлених сторонами. При цьому умовами договору передбачена оплата товарів не за окремими операціями постачання, а шляхом періодичного переказування коштів у визначені терміни та в установлених розмірах незалежно від надходження товару.

Згадану форму розрахунків здійснюють при розрахунках за продукти харчування, медикаменти, за талони на харчування учнів, за послуги автотранспорту тощо.

При заповненні платіжного доручення установи-платники у графі «Призначення платежу» обов'язково роблять запис «Плановий платіж згідно з договором, номера договору та дати договору», а також термін платежу і цільове призначення переказаних сум.

При цьому кожного місяця постачальник і бухгалтерія платника звіряють стан розрахунків на підставі фактично одержаних матеріальних цінностей і здійснених оплат та вносять належні корективи. При такому порядку значно зменшується ймовірність виникнення дебіторської заборгованості.

Наступні зміни до Постанови №1404 [1] були затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 №120 «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 9.10.2006 №1404 та від 26.11.2008 №1036» [3].

Відповідно до змін, Кабінет Міністрів України погодився з пропозицією Міністерства фінансів України щодо того, що у договорах про закупівлю товарів, робіт і послуг за бюджетні кошти замовники можуть передбачати передоплату лише у разі закупівлі на строк не більш ніж 9 місяців матеріалів, конструкцій, виробів, необхідних для виконання робіт з будівництва великих і позакласних мостів; товарів, робіт і послуг, пов'язаних із створенням уніфікованої телекомунікаційної системи диспетчерського контролю та автоматизованого керування гірничими машинами і технологічними комплексами уніфікованої телекомунікаційної системи (УТАС) на вугледобувних підприємствах.

Цими змінами відмінено можливість передоплати із закупівель обладнання для створення центру із застосування позиційно-емісійної томографічної (ПЕТ) технології для виявлення онкозахворювань.

Облік розрахунків із постачальниками в порядку планових платежів ведуть за активно-пасивним субрахунком 361 «Розрахунки в порядку планових платежів» [6].

При відміні згаданого виду розрахунків виникають ризики, обумовлені несвоєчасним надходженням матеріальних цінностей, що призводить до виникнення дебіторської заборгованості.

Як зазначає А.В. Шегда, поняття «ризик» в економічному розумінні передбачає втрати (збитки), імовірність яких пов'язана з наявністю невизначеності (браку або недостовірності інформації), а також зиск і прибуток, отримати які можливо лише завдяки діям, пов'язаним з ризиком [14, 12].

Разом з тим, Є.С. Стоянова наголошує на тому, що ризиком можна управляти, тобто використовувати різні заходи, які дозволяють прогнозувати настання ризикової події і вживати заходи щодо зниження ступеня ризику [13, 353].

Висновки. Для управління ризиком необхідно застосувати найбільш ефективну форму розрахунків, а саме: здійснювати розрахунки в порядку планових платежів не лише за медикаменти та перев'язувальні засоби, але і за продукти харчування. Для цього необхідно внести належні корективи у зміст Постанови №1404 [1]. Такий порядок практично виключає ризики щодо виникнення дебіторської заборгованості у бюджетних установах та спрощує систему обліку.

1. Питання попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2006 №1404 // zakon1.rada.gov.ua.

2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2007 №804 // zakon1.rada.gov.ua.

3. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 9.10.2006 №1404 та від 26.11.2008 №1036: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 №120 // zakon1.rada.gov.ua.

4. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999 №237 // zakon1.rada.gov.ua.

5. Про затвердження Інструкції з обліку коштів, розрахунків та інших активів бюджетних установ: Наказ Державного казначейства України від 26.12.2003 №242 // zakon1.rada.gov.ua.

6. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ та Порядок і застосування Плану рахунків з бухгалтерського обліку бюджетних установ: Наказ Головного управління Державного казначейства України від 10.12.1999 №114 // zakon1.rada.gov.ua.

7. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – 7-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: Рута, 2006. – 832 с.

8. Бюджетні установи: бухгалтерський облік та оподаткування / За ред. В.І. Лемішовського. – Львів.: Національний університет «Львівська політехніка» (Інформаційно-видавничий центр «Інтелект» Інституту післядипломної освіти), Інтелект-Захід, 2007. – 1104 с.

9. Гуцайлюк Л., Хорунжак Н. До питання обліку дебіторської заборгованості у бюджетних установах // Галицький економічний вісник. – 2009. – №1. – С. 152–156.

10. Загородній А.Г. Фінансовий словник. – 2-е вид., випр. та доп. – Львів: Центр Європи, 1997. – 576 с.

11. Облік в бюджетних установах / І.Д. Ватуля, М.І. Ватуля, З.М. Левченко та ін. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 368 с.

12. Облік у бюджетних установах / За заг. ред. д.е.н. О.А. Заїнчковського та к.е.н Т.М. Сторожук. – Ірпін: Академія ДПС України, 2002. – 535 с.

13. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / Под ред. Е.С. Стояновой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Перспектива, 1997. – 574 с.

14. Шегда А.В., Голованенко М.В. Ризики в підприємстві: оцінювання та управління: Навч. посібник / За ред. А.В. Шегди. – К.: Знання, 2008. – 271 с.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2011.